

J. Paulík — M. Novotná — B. Benadik, *Život a umění doby železné na Slovensku*. Malá výtvarná knižnica svazok 11, Bratislava 1962. 225 stran kvartového formátu, ruské a německé résumé, 70 fotografických tabulek a 16 kreseb v textu.

Naše archeologická literatura má již dobré tradice ve vědecko-populárních tiscích. Naše nejširší veřejnost si stále takové práce žádá a domníváme se, že s ohledem na částky archeologii u nás věnované zůstává naše doba moderní populárně zaměřené práce o pravěku stále dlužna. Lze proto uvítat jako záslužný čin vydávání kapitol o umění a životě v pravěku na Slovensku; je to tím významnější, že právě slovenská archeologie učinila v posledních letech neobyčejný pokrok a ukázala po právu na evropskou důležitost slovenského území v pravěku. I když programovaný sled jednotlivých svazků celé edice se objevuje poněkud nesystematicky (postrádáme dosud zejména svazek o době bronzové, kde došlo přímo k základním objevům) a v dosti dlouhých časových intervalech, je nutno knížku o době železné vysoce ocenit.

A zde se dotkneme hned obsahové stránky představovaného díla. Autoři se sice plně staví za nově pojetí významu „halštatská doba“ (v užším slova smyslu) a správně připojují stupeň H A, B k době bronzové, jakožto její vyvrcholení, nicméně ve starých tradicích pod titul doby železné zahrnují i celou mladší dobu bronzovou. Čtenář neodborník je pak dezorientován nachází-li pod uvedeným titulem obsáhlou (a dodejme hned věcně a zejména stylisticky zdařenou) stať M. Novotné o bronzové výrobě na Slovensku — ač je v úvodní kapitole o vyvinuvší se složitosti v pojmech i systému informován. Zdá se, že napříště bude třeba uvažovat o důsledném stanovení hranice mezi dobou bronzovou a železnou, i za cenu disproporce ve zpravováváné látce, která taktr jistě vznikne. Pro čtenáře bude pak přirozenější sledovat rozvoj bronzové produkce od primitivních počátků až po vrcholné stadium v jednom sledu a pro pisatele odpadne duplicita v osvětlování principů bronzové výroby.

Text knihy je rozdělen v podstatě do tří částí: V první probírá J. Paulík archeologické památky (zejména též z hlediska uměleckého projevu) ve sledu jednotlivých kultur a typů v rozsahu BD/HA — HD podle jednotlivých kulturních oblastí Slovenska. Autor tu plně uplatňuje nejnovější výsledky výzkumu slovenských archeologů na tomto poli a zejména též svoje významné příspěvky k historii tohoto úseku pravěku. Po první se nám tak vlastně dostává do rukou jednotně pojatý moderní přehled slovenského halštatu. Význam tohoto faktu naprosto nesnižuje ani populárně-vědecký charakter práce, neboť jak známo, právě v dílech tohoto typu došlo v minulosti často k závažným objevům nebo krystalizaci progresivních myšlenek. Po první také tu nacházíme souvislou charakteristiku některých nově stanovených kulturních skupin (např. kyjatická kultura) i přesnější stratifikaci dosud málo známých skupin východoslovenských (typ Gáva jako derivát piliňské kultury, somotorský typ jako okrajová oblast podolské kultury v nejšířím slova smyslu). Pro celkové Paulíkovo pojetí vývoje halštatu je tu příznačná cílevědomá snaha po konstruktivní analýze bohatého pramenného materiálu i — podle soudu autora této stať — správné chápání úlohy lidu lužických popelnicových polí (podíl lužické kultury při vzniku kyjatické k., sereďnického typu). Naproti tomu ne dosti odůvodněné je zavádění pojmu „vyšnokubínský typ“ popelnicových polí když v literatuře již se ujal původní termín „oravský typ“ (P. Čaplovič, *Slov. arch.* V-2, 1957, 339 ad., AR XIII, 1961, 334 ad.). Je samozřejmé, že při přehledném zpracování tak širokého tématu mohou vyvolat některé Paulíkovy názory diskuzi (např. předpoklad existence hrnčírů-řemeslníků v sídlech náčelníků kmenů halštatské doby (str. 78); střídavé používání chat nadzemní konstrukce a zemnicového typu podle roční doby).

Další kapitoly o bronzové výrobě, z pera M. Novotné, jsme se již dotkli. Za klad považujeme vhodný výběr látky, která jinak svým speciálním zaměřením svádí k přílišné odbornosti. Domníváme se také, že autorka správně zdůraznila význam slovenského rudného bohatství pro pravěk. Textu by byly prospěly odkazy na obrázky.

Poslední partie — o době laténské — je od B. Benadíka. Také on ve výstižně podaném přehledu této složité, rané protohistorické epochy uplatňuje svoje vlastní přínosy k dějinám slovenského laténu. Začíná svoje líčení Skýty; za tvůrce t. zv. skýtské kultury na Slovensku považuje příšle, smíšené lidstvo (zejména ne horní vrstvy Skýtů z centrálních území Skýtie), které ztratilo kontakt s mateřskými oblastmi a opouštělo kočovný život. Podstatnou část kapitoly pak věnuje B. Benadík vylíčení vlastní laténské kultury na Slovensku, při čemž se nemohl vyhnout jisté popisnosti některých partií. Na druhé straně však využil všech možností látky k upoutání čtenáře: velmi živě je např. podána stať o keltských mincích. Také závěrečné odstavce o dácké kultuře a o významu púchovské kultury postihují celou problematiku, při tom však čtenáře dobře informují.

I když zpracovaná látka v uvedené knize je značně mnohotvárná a nadto jde o dílo autorského kolektivu, podařilo se celkem dobře smletit jednotlivé úseky celkovou koncepcí. K práci je připojen dobrý výběr literatury a přehledná chronologická tabulka jednotlivých kultur, typů

a skupin podle kulturních oblastí Slovenska. Výběr obrazových příloh je dobrý, v několika málo případech však nesouhlasí odkazy na obrázky.

Vl. Podborský

J. Nenquin, Salt. A Study in Economic Prehistory. Dissertationes Archaeologicae Gandenses, De Tempel, Brugge 1961, 162 str., 11 tab., 5 map.

Sůl hrála v životě pravěkého člověka významnou roli. Její sociální a hospodářský význam hodnotili mnozí archeologové, proto práce belgického autora J. Nenquina spíše shrnuje a srovnává již publikované výsledky celé řady výzkumů, než přináší nový faktický materiál. Tato skutečnost však neubírá práci na ceně, protože teprve seřazením známých fakt mohou vyniknout ty stránky, které je potřeba ještě objasnit.

V úvodu své práce připomíná J. Nenquin úlohu soli v pravěku od neolitické revoluce až k době největšího rozkvětu technik dobývání soli, v období latenském a římském. Autor pracuje s materiálem z Rakouska, Belgie, Francie, Německa, Anglie, Holandska, uvádí několik odkazů na Středozemí a jisté údaje z Polska a SSSR.

Celá studie je rozdělena do šesti základních kapitol. První je věnována historii výzkumů získávání soli. Už koncem 18. století a zejména v polovině 19. století si někteří historikové uvědomovali nezbytnost soli pro pravěkého člověka a seznámili se — např. u Agricoly — s některými starými technikami získávání soli. Významným impulsem k řešení této otázky byly výzkumy v Hallstattu, kde byly také objeveny zbytky pravěkých štol na těžbu soli. Ve velké části literatury, věnované výzkumům v Hallstattu, se objevovaly různé teorie o pravěké těžbě soli. Také římská sídliště ve Francii v blízkosti solných pramenů a nálezy na anglickém pobřeží neustále upozorňovaly na otázku získávání soli. Téměř 200 let se archeologové setkávají s otázkou dobývání a transportu soli a ačkoliv je k tomuto tématu dostatek literatury, nedá se říci, že by tento problém byl vyřešen definitivně.

V druhé kapitole J. Nenquin uvádí všechny známé lokality výskytu soli v pravěkých nálezích v západní Evropě a uvádí doklady způsobu těžby soli na každé lokalitě. Ve Francii je známo 30 pravěkých nalezišť soli; sůl zde byla získávána buď vypařováním z mořské vody, nebo vypařováním z vody solných pramenů. Z území Německa a Rakouska je známo 33 lokalit a způsoby jsou v podstatě tytéž jako ve Francii; vedle toho je odtud známa těžba soli v dolech. V Anglii přes 100 lokalit, v Holandsku 3, v Polsku 3, 1 z Dánska, 1 v Maroku a 2 z území SSSR.

Třetí kapitola je věnována technikám získávání soli. Autor uvádí tři nejužívanější způsoby v novověku — dolování soli ze země, odpařování soli z mořské vody a odpařování ze solných pramenů. Dále si všímá klasičeských pramenů, které obsahují zprávy o způsobech dobývání soli. Podle těchto údajů se ve starověku získávala sůl z přírodních povrchových nalezišť, těžbou v podzemních dolech, ze solných pramenů, vypařováním z mořské vody, sběrem soli z odpařené mořské vody na pobřeží a spalováním „slaných rostlin“. Středověké texty uvádějí získávání soli z přírodních nalezišť, v dolech, slaných pramenech, odpařováním mořské vody v písku a vyvařováním soli prosyceného popele rostlin. Techniky získávání soli byly především určovány přírodními podmínkami, druhem solných zdrojů a klimatem. Tak v teplých pásmech stačilo k rychlému odpaření vody a krystalisasi soli sluneční teplo, zatímco v chladnějším podnebí, v Německu, Dánsku, Holandsku, bylo třeba používat při odpařování ohně. K přesnějšímu určování jednotlivých technik získávání soli napomáhá srovnání s etnografickým materiálem; ovšem porovnání pravěkých způsobů těžby soli se způsoby užívanými současnými primitivními společnostmi by vyžadovalo samostatnou práci. Jako etnografické paralely uvádí autor přírodní ložisko soli v jihozáp. Africe, solné doly v severní Americe, odpařování soli na slunci, běžné v okolí Mrtvého moře a v Číně při ústí Žluté řeky a d. Kapitoly o technikách získávání soli uzavírá stať o archeologických dokladech solné produkce. Výzkumy pravěkých solných dolů v Hallein-Dürnburgu, v Hallstattu i v Polsku přinesly řadu poznatků o délce a hloubce šachet, o tvarech nástrojů — špičáků a seker, zůstaly dokonce zachovány zbytky žebříků, kterými se vystupovalo na povrch a zbytky tašek, ve kterých se sůl vynášela ze šachet. V žádném případě se však nezachovala surovina, která byla těžena. Proto zůstává velmi nejasná otázka systému, jak se solné bloky vylamovaly, jak a v jakém množství se sůl dopravovala na povrch. Dosud není vyřešena otázka větrání šachet a při osvětlování pochodněmi byl přívod čerstvého vzduchu velmi důležitý.

Další technika, získávání soli odpařením vody, má celou řadu variant, lze ji ovšem rozdělit na dva základní způsoby: odpaření vody slunečním zářením a nebo odpařování pomocí ohně. Autor velmi podrobně studuje variantu druhého způsobu, tzv. „briquetage“. „Briquetage“ je známa z velkého počtu lokalit ve Francii, Belgii a Německu. Sůl se získávala z mořské nebo minerální vody, která stékala z hliněné nádoby na jakési lešení, sestavené z hliněných válečků, pod kterým hořel oheň. Sůl se zachycovala a krystalizovala na válečcích. V archeologických nálezích je mnoho dokladů, které svědčí o různých typech „briquetage“; zatím však nejsou výrobní po-